

Haág Zalán

GONDOLATOK ULRICH BECK EURÓPA-KÉPÉHEZ¹

„Németországnak el kell fogadnia a vezető szerepet az Európai Unióban, bátran és történelmi komplexusok nélkül cselekednie kell a külső határok védelméért, a többi uniós tagországnak pedig szolidaritást kell vállalnia Németországgal”

(Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke 2015. november 10-én)

Mit várhatunk egy meggyőződéses Európa-párti szociológustól, aki ráadásul német, ha „A német Európa” címmel ír esszékötetet? Európa-pártiságot német szemszögből, avagy Európa-pártiságot egy európai polgár szemével, aki történetesen német? Az utóbbit, és ebben nincsen semmi ellentmondás. Vitázni lehet a baloldali nézőponttal és a megállapításokkal is, ám – a Belvedere Kiadó gondozásában magyarul is megjelent – *A kozmopolita Európa* (2007) és a *Világkockázat-társadalom* (2008) szerzője, a 2015-ben elhunyt Ulrich Beck véleményére haláláig illet odafigyelni.

Már önmagában a cím (*A német Európa*, eredetiben *Das deutsche Europa*) is provokatív, és ezt tudta Beck is. A szomszédaival hadat viselő bismarcki, vagy épp az első világháború kirobbantásában főszerepet játszó vilhelmiánus Német Császárságról – nem is beszélve a hitleri Harmadik Birodalomról – szóló európai tapasztalatok és zsigeri félelmek ugyancsak aggodalommal tölthetik el a kontinens polgárait és vezetőit, ha arról hallanak, hogy itt valamiféle „német Európa” van készülőben. Beck szerint azonban már nemcsak készül: „Mindenki tudja, mégis megszegjük a tabut, ha kimondjuk: Európa német lett. Senki nem tervezte, az euró összeomlásának fenyegető árnyékában a gazdaságilag erős Németország mégis Európa politikai döntéshozójának nagyhatalmi szerepébe ’csöppent.’” (Beck 2013:13).

A történelmi büntudat miatti nyilvános gyónások évtizedei után sokáig maguk a németek sem tudtak megbirkózni ezzel a tabuval, mostanra azonban már e téren is változás következett be. „Egyszeriben mindenki németül beszél Európában. Nem

is elsősorban nyelvileg, hanem abban, hogy egyre többen fogadják el azokat a megoldásokat, amelyekért Angela Merkel olyan hosszú ideig, de sikeresen küzdött” – fogalmazott Volker Kauder, a Bundestag CDU-frakció vezetője 2011-ben egy pártrendezvényen. De még a német nyelvtanfolyamokra jelentkezők száma is jócskán megnőtt Európa városaiban – sokan szeretnének német nyelvet tanulni vagy német cégnél dolgozni. Hiszen miközben a legtöbb európai államban a gazdasági válság még érezteti hatását, néhol már-már kezelhetetlen a munkanélküliség, Németország – és a többi „német nyelvű” állam, így Svájc, Ausztria, Luxemburg vagy a németül szintén jól beszélő Hollandia – gazdasági mutatói kiválóak, és nemcsak a munkanélküliség alacsony, de egyes területeken munkaerőhiány van, vagyis valóban várják az európai válságövezetektől érkező potenciális munkavállalókat.²

De mégis, milyen okok vezettek a „német Európa” létrejöttéig, és milyen következményekkel jár mindez Németország és főként Európa számára? A szerző ezekre a kérdésekre igyekezett választ találni munkájában.

Európából (különösképp Kelet-Közép-Európából) nézve gyakran elfeledkezünk arról a tényről, hogy az Európai Unió – minden hibája és problémája ellenére – ezidáig mégiscsak sikertörténet volt. Az európai országok külső és belső konfliktusaikon korábban gyakran fegyverrel, de sok esetben vámmal és embargókkal igyekeztek úrrá lenni. Az integrációhoz csatlakozott államok között azonban nem kerül sor háborúra, és – még ha ez egy-egy kérdésben nem is így tűnik – a gazdasági konfliktusok kezelésének eszköztára is jelentős mértékben finomodott. Ahogyan a szerző fogalmaz: „a nagy haldís, amit az Európai Unió a kontinens birodalmi, gyarmatosító és nemzetállami történetével szemben képvisel, abban a magától értetődő dologban

1 Ulrich Beck 2013 *A német Európa: Új hatalmi térségek a válság jegyében*. Szerk. Jancsák Csaba, ford. G. Klement Ildikó. Belvedere Meridionale, Szeged, 91 oldal. A mű német eredetije: *Das deutsche Europa: Neue Machtlandschaften im Zeichen der Krise* címmel jelent meg 2012-ben Berlinben. Idézeteink a magyar kiadásból valók.

2 Techet Péter 2011 Európa németül fog beszélni. *Válasz.hu*, 2011. november 20., <http://valasz.hu/vilag/a-targyalasok-soran-mindig-europai-szellemben-beszeltunk-43306>

ragadható meg, hogy az 'Európa' és a 'demokrácia' fogalmak egymás szinonimái" (Beck 2013:41). És a sokak által betegeskedőnek nevezett Európai Unió a világgazdaság színpadán is vezető helyet vívott ki magának: a globális GDP-ből a maga 18,6 százalékos részesedésével megelőzi a sokat emlegetett, feltörekvő óriás Kínát (14,9%), de az Egyesült Államokat is (17,1 %). Igaz, az egy főre jutó GDP-ben van még hová fejlődni, hisz az EU28 átlagát tekintve jelentős az elmaradás az angolszász államokhoz vagy épp Japánhoz képest.³

Probléma azonban bőven akad az Unióban, a német gazdaságban bezzeg kevésbé. Európa motorja a német gazdaság; a 28 tagállam összes GDP-jének több mint egyötödét adja, s világszinten is csak a jóval népesebb USA, Kína és Japán előzi meg. Ez azonban az európai „átlagpolgárnak” nem feltétlenül elegendő hivatkozási alap, hiszen – mint Beck rámutatott – a német takarékosági politika megosztja Európát: hiába támogatják azt meggyőződésből vagy kényszerűségből a tagállami kormányok, ha azt az állampolgárok többsége nem fogadja el. A feszültség egyik fő forrása a megszorítások (ha úgy tetszik: takarékoság) ellenére tartósan magas, több helyütt még mindig növekvő munkanélküliség, ami különösen a fiatalokat, pályakezdőket sújtja, kilátástalannak mutatva jövőjüket. (Egyes déli államokban az 50%-ot is meghaladja az ifjúsági munkanélküliség). A feszültség pedig nőttön nő a válságban lévő államok és a hitelező országok közvéleménye között is (előbbieket nem kérnek a válság gyógyító, „halálos” piruláiból, utóbbiak meg nem értik, miért is nekik kellene finanszírozni az eladósodott, „lusta” államokat). Beck szerint mindezekből egyértelműen látszik, hogy a jövőben „Európában többféle Európa lesz”. Mint írja: „az új egyenlőtlenségnek Európában legalább három dimenziója létezik: *először* az euró-országok és az eurón kívüli országok közötti megosztottság; *másodszor* az euró-övezet országain belüli megosztottság (hitelező országok vs. eladósodott országok); *harmadszor* az egy Európán belüli két sebesség megosztottsága” (Beck 2013:21, 53). A szerző a fentiek alapján úgy látja, hogy mindez Németország Európai Unióban betöltött vezető szerepének, sőt „hatalmi helyzetének” erősödését szolgálja.

A gazdaság növekszik, a munkanélküliség nem túl nagy és csökken – a németek, mint az Unió tanítómesterei példát mutatnak a Közösség országai-

nak. Beck azonban, mint írja, szociológusként nem lepődik meg azon, hogy például Görögországban és Spanyolországban az emberek lázadoznak az olyan rend ellen, melyben lépten-nyomon egyenlőtlenséget, igazságtalanságot kell elszenvedniük, mivel azt tapasztalják, hogy a válság költségeit a leggyengébbek nyakába akarják varrni. A bankok pedig, amelyek a szabad piac mindenhatóságát hirdették, és élből elutasítottak minden állami szabályozást, most jóval nagyobb állami segítséget kértek, és többnyire kaptak. Beck szerint a pénzügyi rendszer kifordult sarkaiból. Világos érveléssel bizonyítja ugyanakkor, hogy a közös Európában a kölcsönös egymásrautaltság ténykérdés, nagyobb kárt okozna Görögország kilépése vagy kirekesztése az eurózónából vagy az Unióból, mint amekkora „megtakarítást” eredményezne. A konkrét eset, Görögország megsegítése is jól példázza ugyanakkor az európai vezetők dilemmáját. Görögország mindenkori kormányának saját választópolgárai előtt úgy kell tennie, mintha szembeszállna az ország politikájába való erőszakos beleszólás politikájával, de Németország kancellárja sem kampányolhat odahaza a görögöknek szóló mentőcsomag bizonytalan gyümölcseivel. A szerző nem kis keserűséggel állapítja meg: „Az 'európai belpolitika' napjainkban tehát nem az európai közjó felé orientálódik, hanem a nemzeti választások, médiák és gazdasági érdekek befolyásolják. Mindez elsősorban az otthoni túlélést szolgálja. És mindenki azt hiszi, hogy ez annál inkább megvalósul, ha kételkedést mutatnak, és nem az Európai Unió közös jövője mellett állnak ki, hanem a nemzeti érdekeket magasztalják. A legtöbb politikusnak még csak eszébe sem jut, hogy belpolitikai kockázatot vállaljon Európa érdekében” (Beck 2013:31). Ugyanakkor megtanultuk, hogy minden rosszban van valami jó: Beck szerint a válság nemcsak képletesen szétszabdalta, de paradox módon közelebb is hozta egymáshoz az európai polgárokat, hiszen „az utóbbi hónapokban egyesek intenzívebben foglalkoztak a görög gazdaság kérdéseivel, mint saját régiójuk munkaerő-piaci helyzetével. (...) Még soha nem beszéltek ennyit Európáról a napilapok címloldalán, a gazdasági rovatban, a kulturális rovatban, a helyi hírek között, a faluban, a vacsoraasztalnál” (Beck 2013:50), ami – reménykedett a szerző – talán mégis európai öntudat születését eredményezheti. Az európai problémák tehát európai problémák Portugáliában, Németországban, Görögországban és Magyarországon is: ha az egyik dominó borul, nem lehet tudni, mennyit dönt még magával, és a folyamat hová vezethet. Rádásul az

3 Idézi: *Portfolio.hu*, 2014. május 5. http://www.portfolio.hu/gazdasag/na_melyik_a_vilag_legnagyobb_gazdasaga.198535.html

európai integráció megvalósulásával párhuzamosan ment végbe, illetve tart napjainkban is a globalizációnak nevezett folyamat, azaz Csernobil vagy Fukushima, szeptember 11. vagy az amerikai hitelpiac összeomlása mind-mind hatással vannak az európai térségre, illetve az európai döntéshozatalra is.

Az Unió első számú vezetője Ulrich Beck szerint nem a Bizottság, netán a Tanács elnöke. (Német) Európa „koronázatlan királynője” Angela Merkel. A német Beck 2012-ben úgy ítélte meg; a német kancellár hatalma abból a tulajdonságából fakad, hogy „hajlama” van a nemek „nem-kimondására”, illetve később-cselekvésre, vagy a halogatásra. Ha pedig határozottan állást kell foglalnia valamely fajsúlyos kérdésben, megteszi, de macchiavellista módon bármikor kész különösebb lelkifurdalás nélkül 180 fokos fordulatot venni, ha pillanatnyi hatalmi érdekei úgy kívánják.

Most, 2015 végén, amikor Európának új kihívással, a bevándorlással kell szembenéznie, Merkel mintha legalább felerészben rácsafolna Beckre: most valóban halogatja a cselekvést, ám ez alkalommal mintha képtelen lenne eredeti álláspontja – a Willkommenskultur – szükséges revideálására. De térjünk vissza Beckhez és a 2012-es helyzetértékeléshez, amikor a kancellár hideg racionalitását még semmi sem „zavarta” meg. Merkel fentebb már vázolt pragmatizmusa mellé Beck más komponenseket (német stabilitási kultúra, kapcsolódás a nemzetállami ortodoxiához stb.) is a merkeli politikának tulajdonítva alkotta meg a „merkiavellizmus” kifejezést (utalva a firenzei gondolkodó, Macchiavelli *Fejedelem* című művében megfogalmazottakra és Merkel kancellár napi politikai gyakorlatára). Beck azonban talán túl szigorú a német kormányfővel, egyszersmind talán túl is értékeli személyes politikájának jelentőségét, vagy ha úgy tetszik, lehetőségeit az Európa-politikában. Mert ilyen hosszú ideig (2005 óta) folyamatosan hatalmon maradni komoly politikai fegyvertény ugyan, de a német szorgalom, takarékoság és gazdasági teljesítmény ad – adott eddig is – igazi háttérrel Merkel nemzetállami politikájának. A „Mutti” igazi érdeme, hogy a német néplélek értőjévé vált, s a maga protestáns puritánsága, munkabírása, szorgalma találkozott a németiség hasonló felfogásával. Az pedig már tényleg neki tulajdonítható pozitív eredmény, hogy visszaszorította a munkanélküliséget és kereszténydemokrata kormánya beindította a német gazdaságot. Hogy a menekültpolitikát érintő „igen, megcsináljuk” állásponttal hosszú távon azonosulni tud-e a német közvélemény, avagy ez akár a kancellár

politikusi pályafutása végének kezdetét jelzi-e, nemhogy Beck három évvel ezelőtt, de a jelen gondolkodói sem tudhatják a választ.

Igaza van Becknek, amikor azt állítja: Merkel európai szinten az elmúlt évtizedben halogató taktikát követett – más kérdés, hogy ezt valóban olyan tudatos megfontoltsággal tette-e, amint azt Beck és sokan mások is feltételezték. Halogatás ide, döntéselodázás oda, a takarékoság, az adómorál, az államháztartási fegyelem követelményét Merkel meggyőződéssel fogalmazza meg a németek elvárásaként – Beck gunyoros szavaival – „a hanyag népek gyűrűjében”. Bár Beck művében bírálta a német kormányzatot, főleg annak Európa-politikája miatt, mégis határozottan ki merte jelenteni: „Ha összemérjük a történelmével, a mostani a legjobb Németország, amivel valaha is dolgunk volt” (Beck 2013:72).

A jövőt illetően a szerző bizonytalan, de végeredményét tekintve optimista véleményt fogalmazott meg. „A kockázat-társadalom (látens) forradalmi társadalom, amelyben nem lehet világosan szétválasztani a normális állapotot a rendkívüli állapottól. Az euró és az Európai Unió létét megkérdőjelező veszély esetében implicite rendkívüli állapotról van szó, amely nem korlátozódik az egyes nemzetállamokra. Egy 'transznacionális rendkívüli állapottal' van dolgunk, amelyet különféle szereplők (nemzetállami politikusok, az európai intézmények nem választással felruházott képviselői [pl. az Európai Központi Bank], társadalmi mozgalmak, valamint nagyhatalmú pénzügyi konszernek menedzserei) különböző módon (technokrata vagy demokratikus legitimációval) használnak fel. (...) Meg lehet győzni Európa polgárait annak szükségességéről, hogy közösen és együttműködve oldják meg a válságot?” – tette fel a kérdést. Beck szerint „az Európai Unió két irányba fejlődhet. Jó esetben végérvényesen sikerül a nemzetállamok háborúkkal terhelt történelmét legyőzni, és demokratikus összefogással megfékezni a mostani válságot. A másik esetben a válsággal szembeni technokrata reakciók előkészítik a demokrácia alkonyát, hiszen a fenyegetőző, katasztrófára hivatkozó, állítólag szükséges intézkedések legitimálnak, minden szembenállást feleslegesnek nyilvánítanak, és ebben az értelemben abszolutista uralmat eredményeznek” (Beck 2013:41).

Az a „német Európa”, ami létrejött, Ulrich Beck szerint nem megfelelő. „A Németország által elrendelt takarékosági politika állítólagos kényszere oda vezetett, hogy az egyenrangú részvétel irányelve kézenkőzön háttérbe szorult, és egyre gyakrabban hierarchikus függőségi formák helyettesítik” (Beck 2013:73).

Ulrich Beck esszékötete zárásaként úgy véli, a 21. század elején szükség lenne egy Rousseau-i ihletettségű, új, a nemzeti állapotot meghaladó európai társadalmi szerződésre, mely több szabadságot, több demokráciát, nagyobb szociális biztonságot adna a polgároknak nagyobb európaiság révén. És hogy ez hogyan valósulhat meg? Beck szerint az eladósodott országok és a válságból profitáló Németország „koalíciója” eredményeként. Módosításra szorul tehát a merkiavellisztikus hatalomgyakorlás, a neoliberális reformok helyét pedig a (teljes?) politikai-gazdasági unió foglalhatná el. De színre léphetnek a tiltakozó emberek tömegei is, hogy „alulról harcoljanak egy politikus, szociáldemokrata alapelvek mellett elkötelezett unióért, mivel csak ez lenne képes fellépni a nyomorúság okaival szem-

ben” (Beck 2013:90). Valóban ez lenne a recept? Nagyon sokan vitába szállnának vele, annak az állításnak a valóságtartalmát viszont, hogy létrejött a „német Európa”, kevesen vonhatják kétségbe. És ez még akkor is igaz, ha új meg új kihívásokkal, a mű születését követően három évvel épp egy rég nem látott migrációs áradattal kell Európának szembenéznie.

A Belvedere Meridionale Kiadó által gondozott, Jancsák Csaba szerkesztésében megjelent magyar nyelvű kiadás fordítása gördülékeny, szövege jól érthető. Összességében a Kiadó jelentős érdeme, hogy nem sokkal a német eredeti megjelenését követően magyarul is hozzáférhetővé tette a Beck-tanulmányt, ami mindenképp elismerésre ad okot.